

ТЕМА № 5

ЦИВІЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ

*Кафедра цивільного права та процесу
НАВС*

Навчальна мета: формування у ЗВО цілісного розуміння про інститут цивільної юрисдикції в Україні, його структуру та значення у забезпеченні права особи на справедливий суд. ЗВО мають: засвоїти поняття та види цивільної юрисдикції, розуміти їх відмінності та практичне значення; розкрити особливості предметної та суб'єктної юрисдикції, уміти визначати, які справи належать до компетенції судів цивільної юрисдикції; зрозуміти зміст інстанційної юрисдикції, її роль у забезпеченні перегляду судових рішень; усвідомити принципи територіальної юрисдикції (підсудності) та навчитися застосовувати їх на практиці при визначенні суду, компетентного розглядати справу; оволодіти знаннями щодо порядку передачі справи з одного суду до іншого, розуміти підстави та процесуальні наслідки такої передачі.

Виховна мета: сприяти формуванню наукового світогляду, моральних, естетичних та інших якостей особистості, виховувати активність до одержання знань майбутнього фахівця, прищеплення інтересу до вивчення дисципліни.

Розвивальна мета: розвивати інтелектуальні здібності, культуру мовлення та спілкування, пам'ять, увагу, уяву, творчий склад мислення, спостережливість, активність, самостійність, логічне осмислення основних понять та термінів, вміння сприймати та аналізувати матеріал, прищеплювати ЗВО навички раціональних способів пізнавальної діяльності з зазначеної теми.

Нормативно-правові акти:

- Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. (в ред. Закону від 03.10.2017) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
- Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
- Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
- Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Василюк Н. В., Гулька Б. І., Кота О.О. Київ: ВД «Дакор», 2021. 1028 с.
- Цивільний процес: навч. посіб. / кол. авт.: К. Р. Резворович, О. С. Юнін, М. П. Юніна та ін. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 224 с.

План:

- ◎ Поняття та види цивільної юрисдикції.
- ◎ Предметна та суб'єктна юрисдикція.
- ◎ Інстанційна юрисдикція.
- ◎ Територіальна юрисдикція (підсудність).
- ◎ Передача справи з одного суду до іншого.

1. Поняття та види цивільної юрисдикції

Цивільна юрисдикція – це повноваження суду із розгляду і вирішення справ у порядку цивільного судочинства.

У широкому розумінні цивільна юрисдикція – це компетенція відповідних юрисдикційних органів і посадових осіб щодо розгляду та вирішення цивільних справ.

У вузькому розумінні цивільна юрисдикція – це компетенція судів розглядати справи в порядку цивільного судочинства або визначення ознак, за якими вимога підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Предметна та суб'єктна юрисдикція – компетенція (межі повноважень) загальних судів щодо розгляду і вирішення цивільних справ, що обумовлена предметом вимоги та суб'єктним складом правовідносин. Справи, що відносяться до юрисдикції загальних судів визначаються ст. 19 ЦПК України.

Інстанційна юрисдикція визначає обсяг повноважень суду кожної ланки судової системи України щодо здійснення цивільного судочинства. Інстанційна юрисдикція визначається відповідно до приписів ст. 23–25 ЦПК України.

Територіальна юрисдикція (підсудність) – визначає межі повноважень між місцевими загальними судами з розгляду і вирішення справ у порядку цивільного судочинства (розподіл справ між судами першої інстанції).

Термін «підсудність» застосовується для визначення компетенції конкретного суду залежно від території, на яку поширюються його повноваження щодо розгляду і вирішення цивільної справи або як характеристика (властивість справи), що дозволяє визначити суд, який має її розглядати.

2. Предметна та суб'єктна юрисдикція

Відповідно до ст. 19 ЦПК України цивільна юрисдикція суду поширюється на справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.

*Цивільне судочинство здійснюється за правилами,
передбаченими ЦПК України, у порядку:*

наказного провадження

*позовного провадження (загального або
спрощеного)*

окремого провадження

Наказне провадження

призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо.

В порядку *позовного провадження* розглядаються справи, що виникають зі спорів про право. Спори можуть бути пов'язані і з порушенням суб'єктивного права (коли діями одного учасника або в результаті його дій применшуються чиї-небудь майнові чи особисті блага), і з його оспорюванням (коли в результаті поведінки учасника спору стає неясним зміст правовідношення, а також взаємні права та обов'язки). Спори можуть виникати з різних правовідносин: цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових тощо.

Окреме провадження - це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав
(ч. 1 ст. 293 ЦПК України).

Суб'єктна цивільна юрисдикція
може бути *виключною, договірною,
альтернативною та умовною.*

Договірна суб'єктна юрисдикція – вибір юрисдикційного органу, який розглядатиме справу, обумовлюється взаємною домовленістю сторін. Така юрисдикція встановлюється, наприклад, для цивільно-правових спорів, що передаються на розгляд і вирішення третейських судів (ст. 21 ЦПК України, ч. 2 ст. 1 Закону України «Про третейські суди»).

За *альтернативної суб'єктної цивільної юрисдикції* орган, що розглядатиме конкретну справу, обирається з кількох, передбачених законом, особою, яка заявляє вимогу про захист прав, свобод і законних інтересів. Наприклад, у разі спору місце проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років визначається органом опіки та піклування або судом (ч. 3 ст. 29 ЦК України); спір між батьками щодо прізвища чи імені дитини також може вирішуватися органом опіки та піклування або судом (ч. 3 ст. 145, ч. 3 ст. 146 СК України).

Умовна суб'єктна цивільна юрисдикція передбачає, що відповідний юрисдикційний орган компетентний розглядати певну справу тільки за настання передбачених законом умов.

Так, орган опіки та піклування має право вирішувати питання про надання повної цивільної дієздатності лише за наявності письмової згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

У разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана тільки за рішенням суду (ч. 2 ст. 35 ЦК України).

Наслідками недотримання правил предметної чи суб'єктної цивільної судової юрисдикції є:

- ❑ відмова у відкритті провадження у справі, якщо буде з'ясовано, що заява не підлягає розгляду в судах у порядку цивільного судочинства на стадії відкриття провадження у справі (п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України);
- ❑ закриття провадження, якщо буде виявлено недотримання правил цивільної юрисдикції після відкриття провадження у справі (п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України);
- ❑ скасування рішення та закриття справи на стадіях апеляційного (касаційного) провадження (ч. 2 ст. 377, ч. 2 ст. 414 ЦПК України);
- ❑ передача справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду у випадках, коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної або суб'єктної юрисдикції (ч. 6 ст. 403 ЦПК України).

3. Інстанційна юрисдикція

Відповідно до ч. 3 ст. 17 Закону України
«Про судоустрій і статус суддів» від
02.06.2016 систему судоустрою складають:

- місцеві суди (суди першої інстанції)
- апеляційні суди (суди апеляційної інстанції)
- Верховний Суд (суд касаційної інстанції)

Суди першої інстанції:

- ❑ *місцеві загальні суди*, які розглядають усі справи крім справ, визначених частинами 2–4 ст. 23 ЦПК України;
- ❑ *суди апеляційної інстанції, які розглядають як суди першої інстанції:*
  - а) справи щодо оскарження рішень третейських судів, оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів, про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів. Відповідні справи розглядаються апеляційним судом за місцем розгляду справи третейським судом (за місцезнаходженням арбітражу) (ч. 2 ст. 23 ЦПК України);
  - б) справи щодо визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу. Якщо місце арбітражу знаходиться на території України такі справи розглядаються апеляційними загальними судами за місцезнаходженням арбітражу. Якщо місце арбітражу знаходиться поза межами України – апеляційним загальним судом, юрисдикція якого поширюється на місто Київ (ч. 3 ст. 23 ЦПК України);
- ❑ *Вищий антикорупційний суд* – розглядає справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (ч. 4 ст. 23 ЦПК України).

Суди апеляційної інстанції:

- ❑ *апеляційні суди* – переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих судів, які знаходяться у межах відповідного апеляційного округу (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного суду);
- ❑ *Верховний Суд* – переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних судів, ухвалені ними як судами першої інстанції;
- ❑ *Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду* – переглядає справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в апеляційному порядку.

Судом касаційної інстанції є
Верховний Суд, який переглядає у
касаційному порядку судові рішення,
ухвалені судами першої та апеляційної
інстанцій.

4. Територіальна юрисдикція (підсудність)

Територіальна юрисдикція (підсудність)

розподіляє компетенцію щодо розгляду і вирішення цивільних справ між судами однієї ланки залежно від території, на яку поширюється їх повноваження.

Цивільне процесуальне законодавство виділяє кілька видів територіальної юрисдикції (підсудності).

Загальна підсудність – підсудність судам, що визначається за місцем проживання або місцезнаходженням відповідача.

Визначається за правилами, регламентованими ст. 27 ЦПК України.

Позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування, якщо інше не передбачено законом.

Позови до юридичних осіб пред'являються в суд за їхнім місцезнаходженням згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань.

Альтернативна підсудність

(підсудність справ за вибором позивача) — підсудність, за якої позов за вибором позивача може бути пред'явлений до одного суду із декількох судів, визначених у цивільному процесуальному законодавстві, зокрема:

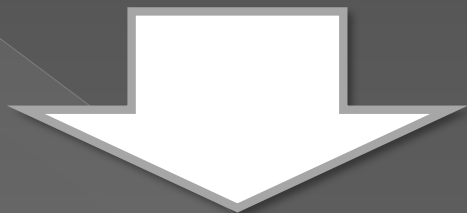
- ⊙ позови про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, про визнання батьківства відповідача, позови, що виникають з трудових правовідносин, *можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача;*
- ⊙ позови про розірвання шлюбу можуть пред'являтися за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача також у разі, якщо на його утриманні є малолітні або неповнолітні діти або якщо він не може за станом здоров'я чи з інших поважних причин виїхати до місця проживання відповідача. *За домовленістю подружжя справа може розглядатися за зареєстрованим місцем проживання чи перебування будь-кого з них;*
- ⊙ позови про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, чи шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення, *можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача або за місцем заподіяння шкоди;*

- ⦿ позови, пов'язані з відшкодуванням шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, *можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача;*
- ⦿ позови про захист прав споживачів *можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування споживача або за місцем заподіяння шкоди чи виконання договору;*
- ⦿ позови про відшкодування шкоди, заподіяної майну фізичних або юридичних осіб, *можуть пред'являтися також за місцем заподіяння шкоди;*
- ⦿ позови, що виникають із діяльності філії або представництва юридичної особи, а також відокремленого підрозділу органу державної влади без статусу юридичної особи, *можуть пред'являтися також за їх місцезнаходженням;*
- ⦿ позови, що виникають із договорів, у яких зазначено місце виконання або виконувати які через їх особливість можна тільки в певному місці, *можуть пред'являтися також за місцем виконання цих договорів;*

- позови до відповідача, місце реєстрації проживання або перебування якого невідоме, *пред'являються за місцезнаходженням майна відповідача чи за останнім відомим зареєстрованим його місцем проживання або перебування чи постійного його заняття (роботи);*
- позови до відповідача, який не має в Україні місця проживання чи перебування, *можуть пред'являтися за місцезнаходженням його майна або за останнім відомим зареєстрованим місцем його проживання чи перебування в Україні;*
- позови про відшкодування шкоди, заподіяної зіткненням суден, а також про стягнення сум винагороди за рятування на морі, *можуть пред'являтися також за місцезнаходженням судна відповідача або порту реєстрації судна;*
- позови до стягувача про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса *можуть пред'являтися також за місцем його виконання;*

- позови Міністерства юстиції України на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, в інтересах і за довіреністю позивача, який не має в Україні зареєстрованого місця проживання чи перебування, *можуть також пред'являтися за місцезнаходженням міністерства або його територіальних органів;*
- позови про відшкодування збитків, спричинених заходами забезпечення позову, *можуть пред'являтися також за місцем застосування заходів забезпечення позову (до суду, який застосував відповідні заходи);*
- позови до кількох відповідачів, які проживають або знаходяться в різних місцях, *пред'являються за місцем проживання або місцезнаходженням одного з відповідачів за вибором позивача;*
- позивач має право на вибір між кількома судами, яким згідно з цією статтею підсудна справа, за винятком виключної підсудності встановленої ЦПК України;
- позови про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб (в тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на нерухоме майно або його знищення, пошкодження) у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру *можуть пред'являтися також за місцем проживання чи перебування позивача.*

Виключна підсудність – підсудність, яка визначається вказівкою про розгляд і вирішення окремих категорій справ у суді, чітко визначеному у законі. Вона визначається за правилами ст. 30 ЦПК України.

- ❑ Позови, що виникають із приводу нерухомого майна, *пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини. Якщо пов'язані між собою позовні вимоги пред'явлені одночасно щодо декількох об'єктів нерухомого майна, спір розглядається за місцезнаходженням об'єкта, вартість якого є найвищою.*
- ❑ Позови про зняття арешту з майна *пред'являються за місцезнаходженням цього майна або основної його частини.*
- ❑ Позови кредиторів спадкодавця, що подаються до прийняття спадщини спадкоємцями, *пред'являються за місцезнаходженням спадкового майна або основної його частини.*

- ❑ Позови до перевізників, що виникають з договорів перевезення вантажів, пасажирів, багажу, пошти, *пред'являються за місцезнаходженням перевізника.*
- ❑ Справи про арешт судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги, *розглядаються судом за місцезнаходженням морського порту України, в якому перебуває судно або до якого прямує, або порту реєстрації судна.*
- ❑ Зустрічний позов та позов третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, незалежно від їх підсудності *пред'являються в суді за місцем розгляду первісного позову.* Це правило не застосовується, коли відповідно до інших визначених у цій статті правил виключної підсудності такий позов має розглядатися іншим судом, ніж тим, що розглядає первісний позов.
- ❑ У випадку об'єднання позовних вимог щодо укладання, зміни, розірвання і виконання правочину з вимогами щодо іншого правочину, укладеного для забезпечення основного зобов'язання, *спір розглядається судом за місцезнаходженням відповідача, який є стороною основного зобов'язання.*
- ❑ Вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій *розглядаються судом, визначеним за правилами підсудності щодо розгляду спору, похідними від якого є такі вимоги.*

Підсудність за ухвалою суду вищої інстанції –

підсудність, яка визначається у справах:

- де однією зі сторін є суд або суддя (ст. 26 ЦПК України);**
- за участю громадян України, якщо обидві сторони проживають за її межами (ст. 29 ЦПК України).**

Підсудність справи, у якій однією зі сторін є суд або суддя суду, до підсудності якого віднесена ця справа за загальними правилами, визначається ухвалою суду вищої інстанції, постановленою без повідомлення сторін. Підсудність справ, у яких однією зі сторін є Верховний Суд або суддя цього суду, визначається за загальними правилами підсудності.

У справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, у яких відповідачем є суддя чи працівник апарату Вищого антикорупційного суду, таке провадження у першій інстанції здійснює місцевий суд, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться Вищий антикорупційний суд, а ухвалені судові рішення оскаржуються в апеляційному порядку до суду апеляційної інстанції, у межах апеляційного округу якого (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного суду) знаходиться місцевий суд, який ухвалив судові рішення, що оскаржується.

Підсудність справ за участю громадян України, якщо обидві сторони проживають за її межами, а також справ про розірвання шлюбу між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, які проживають за межами України, визначається суддею Верховного Суду, визначеним у порядку, передбаченому ст. 33 ЦПК України, одноособово (ст. 29 ЦПК України).

5. Передача справи з одного суду до іншого

Суд передає справу на розгляд іншому суду, якщо:

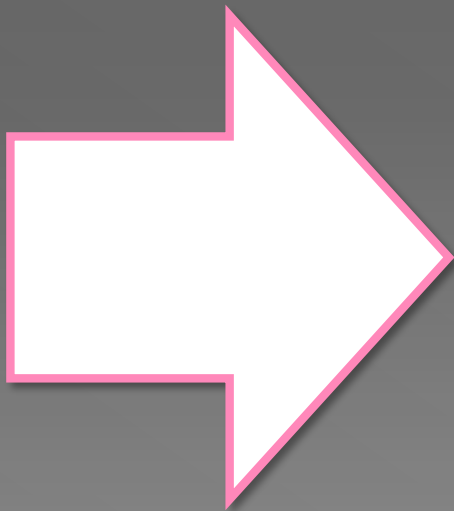
- ❑ справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду;
- ❑ після задоволення відводів (самовідводів) чи з інших підстав неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи;
- ❑ ліквідовано або з визначених законом підстав припинено роботу суду, який розглядав справу.

Передача справи на розгляд іншого суду здійснюється на підставі ухвали суду не пізніше п'яти днів після закінчення строку на її оскарження, а в разі подання скарги - не пізніше п'яти днів після залишення її без задоволення.

Передача справи з підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 31 ЦПК України (у випадку після задоволення відводів (самовідводів) чи з інших підстав неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи), здійснюється на підставі розпорядження голови суду на розгляд суду, найбільш територіально наближеного до цього суду.

У разі ліквідації або припинення роботи суду справи, що перебували у його провадженні, невідкладно передаються до суду, визначеного відповідним законом або рішенням про припинення роботи суду, а якщо такий суд не визначено – до суду, що найбільш територіально наближений до суду, який ліквідовано або роботу якого припинено.

Справа, у якій однією зі сторін є суд, до підсудності якого віднесена ця справа за загальними правилами, або суддя цього суду, не пізніше п'яти днів із дня надходження позовної заяви передається на підставі розпорядження голови суду до суду вищої інстанції для визначення підсудності.

Спори між судами про підсудність не допускаються.

Справа, передана з одного суду до іншого в порядку, встановленому ст. 31 ЦПК України, повинна бути прийнята до провадження судом, якому вона надіслана.